

UDK: 638.1 (497.5 Dubrovnik) “04/14”
Izvorni naučni rad

IZ HISTORIJE PČELARSTVA U SREDNJEM VIJEKU (košnice, pčele i med na uzgoju i u pljačkama u Dubrovniku i dubrovačkom zaleđu)

Esad Kurtović
Filozofski fakultet, Sarajevo

Apstrakt: Pčelarstvo predstavlja vrlo važan segment u privrednom razvoju istočne jadranske obale u srednjem vijeku. Kroz dva istaknuta segmenta rad ukazuje na značaj pčela i pčelinjih proizvoda u međusobnoj komunikaciji Dubrovčana i njihovih susjeda. U prvom slučaju radi se o razmatranju o ugovorima o čuvanju i uzgoju pčela u dubrovačkom zaleđu, a u drugom o košnicama sa pčelama i medom kao predmetima pljačke na dubrovačkom području i u dubrovačkom zaleđu.

Ključne riječi: med, vosak, pčelarstvo, Dubrovnik, dubrovačko zaleđe

Abstract: Beekeeping represented an important segment in the economic development of the Eastern Adriatic coast during the Middle Ages. This paper illustrates the importance of bees and bee products in mutual communication between Ragusa and its neighbours through two prominent segments. The first case deals with the consideration of beekeeping contracts in the Ragusan hinterland, and the other one presents information about beehives with bees and honey as subjects of robberies on the Ragusan area and its hinterland.

Key words: Honey, wax, beekeeping, Ragusa, Ragusan hinterland

Pčelarstvo pripada važnijim segmentima privrednog razvoja u srednjem vijeku. Korist od pčelinjeg rada rano je uočena među Slavenima. Od najstarijih vremena oni su koristili med u ishrani kao zamjenu za šećer i vosak za osvjetljavanje, a poznato je i njihovo piće medovina. U razvijenom srednjem vijeku u ukupnom privrednom prometu na istočnoj jadranskoj obali med i vosak se nalaze među uobičajenim trgovačkim artiklima.¹

Značajnije informacije o pčelarstvu u posljednje vrijeme davane su za trebinjsko i dabarsko područje u radovima Đure Tošića.² Na ovom mjestu dajemo informacije o pčelama na uzgoju koje su Dubrovčani davali ljudima u zaleđu, te o pčelama kao predmetu pljačke u zaleđu i na dubrovačkom području. Prikupljene informacije nisu rezultat sistematskog i potpunijeg istraživanja; još uvijek nam ne mogu dati odgovore na brojna pitanja koja se mogu postaviti, ali su dovoljne da potvrde dosadašnja saznanja i dodatnim primjerima ukažu na izuzetnu važnost i značaj koje pčelarstvo ima u privredi Dubrovnika i njegovog zaleđa i uopće u privrednim vezama na istočnoj jadranskoj obali.

Pčele na uzgoju

Značajne zbog proizvodnje meda i voska, pčele su uzgajane na dubrovačkom području, ali i davane na čuvanje, ispašu i uzgoj ljudima u zaleđu, prije svega na području današnje istočne Hercegovine. Niz primjera pokazuje da su pčele uobičajeno bile sastavnim dijelom ugovaranja čuvanja i uzgoja među raznoraznom stokom (volovima, kravama, konjima, kozama ili ovcama), iako ima i zasebnih primjera u kojima se i samo pčele daju na uzgoj. Mada je i šire dubrovačko područje imalo razvijeno pčelarstvo, nedostatak prostora za ispašu uvjetovao je i da se uzgoj pčela obavlja na susjednom hercegovačkom području.

¹ Desanka Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Djela 18, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka 13, 1961, 32, 121; Десанка Ковачевић-Кojiћ, О извозу воска из средњовјековне Србије и Босне преко Дубровника. Београд: *Историјски часопис* 18, 1971, 143-154; Реља В. Катић, *Сточарство средњовековне Србије*. Београд: Српска академија наука и уметности, Посебна издања 513, Одељење медицинских наука 30, 1978, 66-69.

² Ђуро Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*. Београд: Историјски институт, Посебна издања 30, 1998, 164, 170; Isti, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*. Београд: Историјски институт, Студије 1, 2005, 58-59.

Ugovori o čuvanju i uzgoju pčela:³

	uzgajivač	vlasnik	količina
1351	Ogreja Petrović iz Prijedora u Konavlima	Ljubojević Bratan, nosač	foramina apium VI
1352	Milon Lazarević iz Konavala	Rakoje Vlahović iz Dubrovnika	III ^{or} foramina apium
1355	Bratoslav Doberkouvić iz Oboda u Konavlima	Jure de Gleya	foramina appium V
1388	Ozroje Tvrdošević iz Trebinja	Radovan Marić	domos XII apium
1390	Radosav Vlašić, čovjek Dabiživa Nenčića	Živko Merganović	octo vasa apium
1391	Pribio Radetković iz Oraha	Mirko, krznar	septem bussolas apium
1393	Vladoje Krančić iz Trebinja	Mihailo Martinusić	aluearia quinque apium
1393	Petko Zlajević iz Žabice	Cvjetan Ljubomirić (Brgat), čovjek Luke Bonića	domos apium quatuor
1397	Mrđa Stjepojević iz Konavala	Petar Palmotić	duodecim casellas apium
1398	Grubeta Cvjetković iz Mravinjca	Prihod Petković	bussolas quinque apium

³ (11.12. 1351.g.), Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), *Diversa Cancellariae*, XVII, 12v; (19.2. 1352.g.), Isto, 22; (27.9. 1355.g.), Isto, XVIII, 89; (2.1. 1388.g.), Isto, XXVII, 70; (17.6. 1390.g.), Isto, XXIX, 103; (3.1. 1391.g.), Isto, 170v; (1.6. 1393.g.), Isto, XXX, 31v; (13.9. 1393.g.), Isto, 60; (29.5. 1397.g.), Isto, XXXII, 51v; (24.3. 1398.g.), Isto, 127v; (2.6. 1398.g.), Isto, XXXII, 147v; (29.12. 1398.g.), Isto, 211; (11.3. 1402.g.), Isto, XXXIV, 90; (16.10. 1402.g.), Isto, 171; (21.2. 1403.g.), Isto, 193; (21.9. 1405.g.), Isto, XXXV, 221; (30.1. 1413.g.), Isto, XXXIX, 210v; (16.9. 1413.g.), Isto, XXXIX, 295; (1.12. 1413.g.), Isto, 327; (18.8. 1415.g.), Isto, XL, 208v; (17.12. 1415.g.), Isto, 253; (5.12. 1417.g.), Isto, XLI, 199; (2.9. 1424.g.), Isto, XLIII, 24; (5.10. 1424.g.), Isto, 33v; (2.1. 1425.g.), Isto, 68; (29.5. 1425.g.), Isto, 145; (16.2. 1435.g.), Isto, XLVIII, 324v; (1.2. 1436.g.), *Diversa Notariae*, XX, 157v; (13.4. 1437.g.), *Diversa Cancellariae*, L, 179.

1398	Petko Prodanović iz Hutova iz Popova	Mihailo Bobaljević	domos viginti apium
1398	Obrad Bokien iz Popova	Mihailo Bobaljević	XX ^{ti} bussolas apium
1402	Rajan Novaković 'de villa Chachioni'	Radovac Ratković, krčmar	quatuor domos apium
1402	Mirko Pribojević iz Oraha	Živko Saraka	sex domos apium
1403	Pribislav Budnić 'de Souze' čovjek vojvode Radiča (Sankovića)	Ljubna, sluškinja Pripka kamenara	quatuor foramina seu couigla appium
1405	Budeč Milčić iz Ljubinja (de Pouerscho)	Stipša TvrDOSalić	viginti quinque foramina appium, videlicet XXV ullistas
1413	Tarah Popović iz Uskoplja u Konavlima	Grubač Račić	duodecim examina apium siue olistas
1413	Milovče Pripčić iz Trebinja	Bratika Stojaković sa Koločepa	foramina apium treginta
1413	Radoslav Mirnić i Radoslav Vučić iz Trebinja	Milovan Kranojević, bastasius	quinque foramina seu couilia appium
1415	Gruban Ivanović iz Popova	Dobrašin Gušić	tres bugnos apium bene plenos apibus
1415	Radeč Radienović iz Hutova	Damjan Menčetić	decem examina apium
1417	Braniši Pripčiću iz sela Hum	Teodor Prodanelić	trombas tres apium
1424	Miobrat Gušić iz Popova, čovjek kneza Grgura Nikolića	ser Ivan, sin Teodora Prodanelića	aluearia seu cupos apium viginti plenos apibus
1424	Milorad Brajković, vlah	Radiša Bogčić, krčmar	vigintisex coppos siue vasa apium
1425	Mirosav i Vučićna Obradović iz Popova, ljudi Ivana Čihorića,	Milorad Radosalić	decem coppos ad faciendum mel, videlicet apium
1425	Vukša Mirikijević iz Kuta	Milin Mirković iz Brena	decem cupos apium

1435	Radut Ozrenović zvan Kuličić iz Rudina	Pribio Bogdanović	apiaria decem
1436	Jurko Dobrovojević iz Popova	Radič Dobrovojević	aluearia apium tria
1437	Latin Petković iz Trebinja (de Sagrađa)	Milten Pribojević	duo apiaria

Više je naziva kojima su u arhivskoj građi označene košnice, rojevi i sanduci u kojima su rojevi pčela bili smješteni (kutije, škrinje; stariji izrazi na Balkanu su: trnke, ul, ulišta, pletare, panjevi, dubovine i dr.).⁴ Najčešće podrazumijevamo da se radi o roju smještenom u košnici (*domos apium; vasa apium; bussolas apium; alvearia apium; lagene apium; bugnos apium bene plenos apibus; examina apium; trombas apium; alvearia seu cupos apium; mansiones apium; caselas apium; uliscas apium /ulischia/; vasella apium; samos apium; alueariam siue samos, domuncule apium, apiaria* i dr.).

Broj ugovora o čuvanju, ispaši i uzgoju pčela u zaleđu svakako je daleko veći, a na to ukazuju i informacije o pljačkama ljudi u zaleđu koji su uzgajali pčele vlasnika iz Dubrovnika. Prikupljeni podaci za period 1351-1437. godine kroz 30-ak ugovora pokazuju da se broj košnica koje se daju na uzgoj kreću u rasponu od 3 do 30.⁵ Ti ugovori podrazumijevaju korist koju od uzgoja imaju obje strane, a sve prema ustaljenim običajima pojedinih krajeva koji su se poštovali od davnina (*secundum usum contrate*) ili prema običaju koji se poštovao u Dubrovniku (*secundum usum Ragusii, secundum consuetudine Ragusii*). Jedna strana, najčešće sa područja Dubrovnika, gdje nema dovoljno prostora za ispašu i uzgoj, daje svoje životinje drugoj strani, pojedincima u zaleđu na čuvanje, hranjenje, tovljenje, rad i sl., a dobit od tog uzgoja, poroda ili rada sa životinjama se dijeli, najčešće popola.

Prema ugovoru iz kraja 1351. godine od šest košnica pčela vosak i med bi se dijelio popola, a novi rojevi po sistemu da vlasniku idu dvije trećine a uzgajivaču iz

⁴ Općenito u: Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, I-II*, (pretišak). Zagreb: Informator, 1972, 640, 893, 903, 1467, 1497-1498.

⁵ Najveći broj datih košnica: "Milloze Pripzich de Tribinio facit manifestum habuisse et recepissee ad passendum et fideliter custodiendum viginti duo animalia parua, octo bouem et foramina apium treginta, duos porchos a Braticho Stoiacouich de Callamotta, promictens illa restituere ad voluntatem dicti Bratichi. Renuntiando" (16.9. 1413.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XXXIX, 295.

zaleđa jedna trećina.⁶ U jednom ugovoru iz septembra 1424. godine izrijeком je navedeno da će od 20 košnica (*aluearia seu cupos apium viginti plenos apibus*) svakoj strani pripasti polovina meda, voska i novoizrojenih pčela (*medietatem mellis et cere et fetus*).⁷ Slično je postavljeno i u ugovoru o čuvanju, ispaši i uzgoju 26 košnica pčela iz oktobra 1424. godine.⁸ U slučaju slabog posla podrazumijeva se i da se eventualna šteta zajednički snosi, kako to pokazuje primjer iz 1415. (*dimidiam utilitatis et danni quod avertat Deus*).⁹ Primjer iz 1437. godine razdvaja različitu vrstu štete i prateću odgovornost sudionika ugovora. U opravdanom slučaju (*morte naturali*) štetu snose obje strane, dok u slučaju nebrige uzgajivača (*propter mala custodia*) on sam mora da snosi sav teret nastale štete.¹⁰ Najčešće vlasnička, dubrovačka

⁶ “Ogrea Petrouich de Preur de Canali fuit contentus et confessus apud se habere a Bratano Liuboeuich bastasio ad pascendum vachas quatuor et pecudes VII et foramina apium VI ad medietatem lactis et mele et cere que dictis prestabit. Et de animalibus et apibus que nascentur dictus Bratanus debeat habere partes duas et dictus Ogrea terciam. Que animalia et apes dictus Ogrea promissit restituere ad voluntatem dicti Bratani“ (11.12. 1351.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XVII, 12v.

⁷ “Ser Johannes Theodori de Prodanello dedit et locauit aluearia seu cupos apium viginti plenos apibus Miobratho Gussich de Popoua homine Gregorii Nicolich ibidem presenti et stipulanti ad tenendum et gubernandum his pactis et condicionibus, videlicet, quod dictus Milbrath teneatur eos teneris et gubernaris usque ad quinque annos proxime futuris, bene et dilligenter et teneatur anno quolibet redderis rationem ad clarum factum ipsi ser Johanne tam de capitali quam de fetu et fructu ipsarum apium. Et capitale sit saluum ipsi ser Johanni et fructus et fetus diuidi debeat per medium medietas cuius sit ser Johannes predicti et alia medietas sit dicti Milbrati. Et teneatur anno quolibet daris ipsi ser Johanni medietatem mellis et cere et fetus ut supra. Et in fine dictorum quinque annorum dictus Miobrath teneatur dare capitale predictum ipsi ser Johanni cum medietate mellis, cere et fetus ipsarum apium. Renuntiendo“ (2.9. 1424.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XLIII, 24.

⁸ “Milorad Braychouich vlach confessus fuit habuisse et recepisse a Radissa Bogcich tabernario vigintisex coppos siue vasa apium ad tenendum et gubernandum usque ad annos decem proxime venturos quorum lucri medietas sit et esse debeat ipsius Milorad et altra medietas dicti Radisse. Et in fine dictorum decem annorum similiter quicquid supra esset debeat inter ipsas partes per medium diuidi. Renuntiendo“ (5.10. 1424.g.), DAD Diversa Cancellariae, XLIII, 33v.

⁹ (18.8. 1415.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XL, 208v.

¹⁰ “Milten Priboeuich titulo et nomine locationis et socide locauit et in socidum dedit capras viginti et pecudes decem et unam vacham et duo apiaria Latino Petchouich de Tribigna de Sagrada presenti et stipulanti et dicta animalia et duo apiaria a dicto Milleta habuisse confitenti ad habendum, tenendum, pascendum et nutriendum more boni pastoris, usque ad

strana po vlastitoj volji diktira vrijeme trajanja ugovora¹¹, a ponekad se jasno precizira vrijeme važenja ugovora od pet¹² ili od deset godina.¹³ Ukoliko ne dođe do vraćanja stoke vlasniku, uzgajivač je dužan vlasniku isplatiti njihovu vrijednost, kako to navodi ugovor iz februara 1352. godine.¹⁴

Na kraju, mora se istaći da je ponekad pitanje početnog vlasništva nad stokom i mjesta odakle stoka potječe teško utvrditi. Kao vješti privrednici Dubrovčani, koji ulažu u sve vrste poslova, nerijetko običavaju da vrše ulaganje u stoku (pa i pčele) na način da ih kupuju i odmah istim ili drugim predstavnicima u zaleđu daju na uzgoj po određenom ugovoru. Uvid u date primjere ugovora pokazuje da se trajnija orijentacija vlasnika oslanja na uzgajivače u neposrednom dubrovačkom susjedstvu na području Trebinja i Popova.

Pčele kao predmet pljačke

Mjesto i uloga pčela u privredi zaleđa i na području Dubrovnika očituje se i kroz pljačke u kojima se košnice sa pčelama, medom i voskom javljaju kao uobičajeni predmeti interesa kradljivaca poput bilo koje druge dragocjenosti ili imovine koja se drži, čuva ili prevozi kao vrijedna roba u privrednom prometu. U pokušaju prepoznavanja područja na kojem je izvršena pljačka na prvom mjestu ističemo primjer pljač-

beneplicitum dicti Millete, pactis, modis et condicionibus infrascriptis, videlicet, quia ad omnium voluntatem dicti Millete, dictus Milleta extrahere possit et habere capitale suum suprascriptum et quod medietas animalium et apium que nascentur ex illis suprascriptis animalibus et ex dictis duabus apiariis et medietas lactis et casey et tocus eius quod extrahetur de dictis animalibus et apiariis sit et esse debeat suprascripti Millete et alia medietas suprascripti Latini. Et si dicta animalia et apiaria morientur morte naturali quod damnum sit pro medietate, videlicet, dicti Millete pro medietate et pro alia medietate suprascripti Latini. Et si dicta animalia et apiaria in totum vel in parte auferentur propter mala custodia quia dictus Latinus teneatur ad soluendum et emendandum dicta animalia et apiaria que auferentur pro mala custodia“ (13.4. 1437.g.), DAD, Diversa Cancellariae, L, 179.

¹¹ (27.9. 1355.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XVIII, 89; (1.6. 1393.g.), Isto, XXX, 31v; (16.9. 1413.g.), Isto, XXXIX, 295.

¹² (2.9. 1424.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XLIII, 24.

¹³ (5.10. 1424.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XLIII, 33v; (2.1. 1425.g.), Isto, 68.

¹⁴ “Milone Laçarouich de Chanale facit manifestum quod ipse promittit et se obligat dare debere Rachoe Vlacouich de Ragusio unam vacham cum una mancia et unum porcum et IIII^{or} foramina apium ad omnem eius voluntatem et requisitionem. Et si non daret quod ipse eidem Rachoe dare teneatur tantum quantum predicta extimabuntur. Renuntiando“ (19.2. 1352.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XVII, 22.

ki košnica pčela koje su se desile u dubrovačkom zaleđu, a onda i na samom dubrovačkom području.

Primjeri pljačke pčela u dubrovačkom zaleđu:¹⁵

	tužilac	pljačkaši	mjesto pljačke	količina
1373	Marin Pastić	Branko Primilović i njegovi ljudi	u Tribimlji	unam scieppinam mellis ... et quinquaginta libris cere
1410	Bogosav Ponošević	nepoznati	kod Petka Pipuna u Ljubomiru	quatuor foraminam apium
1413	Pribislav Bogdanić	Vukac Sakonović, Radoje Krajsalić, braća Radovan i Kaljina Kranetić	u Bitunji	sex apiaria siue examina apium
1419	Branko Radosalić	Mirosav i Radojko iz Trebinja	u Uskoplju	aluearia duo apium
1420	Obrad Golubić	Radoje Ljubišić, Ivaniš Milanović, Radoman Pribetić, braća Božidar i Vukoje Milovanić i Mioman Pribilović iz Trebinja	u Trebinju	septem quingos mellis
1422	Novak Vičić	Ostoja Paštović i njegovi ljudi	u Srebrenici	viginti quatuor coppellos apium

¹⁵(1.6. 1373.g.), DAD, Lamenta de foris, I, 114; (27.10. 1410.g.), Isto, II, 5v; (18.8. 1413.g.), Isto, III, 90v; (15.10. 1419.g.), Isto, IV, 92 bisv; (16.7. 1420.g.), Isto, 215; (23.1. 1422.g.), Isto, 395; (9.12. 1425.g.), Isto, VI, 187; (30.11. 1427.g.), Isto, VII, 241v; (21.11. 1428.g.), Isto, VIII, 114; (23.5. 1432.g.), Isto, IX, 54v; (26.8. 1432.g.), Isto, 144v; (12.2. 1436.g.), Isto, XI, 41; (19.3. 1436.g.), Isto, 70v; (7.2. 1444.g.), Isto, XVII, 185v; (19.12. 1464.g.), Isto, XXXVI, 88; (14.10. 1465.g.), Isto, XXXVII, 119; (8.12. 1468.g.), Isto, XLI, 15v.

1425	Milorad Radosalić	nepoznati	u Popovu	decem cuppos apium
1427	Radiša Radmilović	Stipan Pribilović iz Oraha	-	tria aluearia apium
1428	Milovac Radosalić	- nepoznati	u Popovu	XXIII mansiones apium plenas mellis et cere
1432	Radovan, nosač	Radovan Kalojagnjević iz Ljubinja	-	casulas tres apium
1432	Gavičić Radoje i Milovanić Radut	ljudi vojvode Radoslava Pavlovića	-	quatuor apiaria apium
1436	Radiša Radmilović	Bijelan Matković i Radelja Pripčić iz Trebinja	kod Stipana Pribilovića u Trebinju	quatuor apiaria
1436	Bogosav Kokurić iz Brena	Radelja Obradović iz Trebinja	-	tria aluearia a melle
1444	Pribinja Rajković	braća Vukosav i Pribil Vukšić, te Juraš Radovanić	u Raptima	sex uliscas apium
1464	Pavao Vlatković, glasonoša	nepoznati	kod Radosava Bogdanovića iz Slavogostića	sex samos apium cum mele
1465	Radak Tvrtković	Ljubiša, nećak Radonje Gojakovića iz Klikojevića	kod Vukca Drakulja	tres samos apium cum mele
1468	Dobreč Božiković iz Podstranja u Brenu	Vukić Stanojević, vlah Mirilović	kod Radika Branilovića u Bobovištu	duodecim samos apium cum mele

Prema očuvanim informacijama, daleko veći broj pljački pčela i pčelinjih proizvoda desio se na neposrednom dubrovačkom području. Za neke od pljački mjesto nije precizirano, ali je vjerovatno u pitanju dubrovačko područje. Na više mjesta pljačkaši nisu bili poimenice poznati, ali se može pretpostavljati da su i tada u pi-

tanju, kao i u većini pljačkanja dubrovačkog stanovništva, ljudi iz dubrovačkog susjedstva.

Primjeri pljački pčela na dubrovačkom području:¹⁶

	oštećena strana	pljačkaši	mjesto pljačke	količina
1411	Vesela, žena Milče Tiečlića	Vitko Ivanković, vlah iz katuna Regoja Vragovića	u Rijeci dubrovačkoj	tria axamina apium
1413	Radonja Milošević	braća Radelja i Budelja Kodojević i Radikoje Vragović	u Brenu	sex examina apium
1418		Radosav Pribojević iz Luga	u Šumetu	alueariorum duorum apium ... in unoquoque ipsorum erat modicum de melle

¹⁶ (26.10. 1411.g.), DAD, Lamenta de foris, II, 100; (12.9. 1413.g.), Isto, III, 96; (24.2. 1418.g.), Lamenti politici, II, 116v; (18.8. 1419.g.), Lamenta de foris, IV, 53; (22.3. 1420.g.), Isto, 166; (28.1. 1420.g.), Isto, 139; (20.9. 1420.g.), Isto, 246v; (25.1. 1421.g.), Isto, 281v; (24.2. 1421.g.), Isto, 289v; (27.2. 1421.g.), Isto, 291; (9.12. 1421.g.), Isto, 367v; (22.12. 1421.g.), Isto, 373; (26.12. 1421.g.), Isto, 382v; (22.2. 1422.g.), Isto, V, 9v; (7.12. 1422.g.), Isto, 113; (7.3. 1423.g.), Isto, 138; (11.2. 1424.g.), Isto, 264; (20.5. 1425.g.), Isto, VI, 110; (30.5. 1428.g.), Isto, VIII, 22; (28.10. 1428.g.), Isto, 106v; (14.11. 1428.g.), Isto, 112v; (8.10. 1429.g.), Isto, 265; (7.12. 1429.g.), Isto, 295v; (11.11. 1432.g.), Isto, IX, 155; (3.12. 1432.g.), Isto, 161; (17.1. 1433.g.), Isto, 194; (16.2. 1433.g.), Isto, 211v; (18.12. 1433.g.), Isto, X, 122; (25.3. 1436.g.), Isto, XI, 74v; (27.12. 1440.g.), Liber maleficiorum, IX, 229v; (9.5. 1441.g.), Lamenta de foris, XIV, 205v; (4.11. 1441.g.), Isto, XV, 51; (17.1. 1443.g.), Isto, XVI, 103; (23.5. 1443.g.), Isto, 213; (18.10. 1443.g.), Isto, XVII, 73v; (10.12. 1444.g.), Isto, XVIII, 160v; (19.1. 1445.g.), Isto, XIX, 2v; (19.12. 1445.g.), Isto, XX, 17v; (16.10. 1449.g.), Isto, XXII, 251v; (17.10. 1449.g.), Isto, 252; (26.11. 1449.g.), Isto, 282; (22.12. 1449.g.), Isto, 299v; (23.12. 1449.g.), Isto, 301v; (19.5. 1451.g.), Isto, XXIV, 197; (22.11. 1453.g.), Isto, XXV, 175; (23.2. 1455.g.), Isto, XXVIII, 45v; (18.12. 1459.g.), Isto, XXXIII, 157; (9.1. 1465.g.), Isto, XXXVI, 104; (9.2. 1465.g.), Isto, 142; (21.9. 1465.g.), Isto, XXXVII, 77; (25.2. 1466.g.), Isto, 257; (13.2. 1467.g.), Isto, XXXVIII, 153v.

1419	Teodor Prodanelić	Novak Vitčić, čovjek Teodora Prodanelića, te braća Pripčin i Sokan Krasomirić	-	aluearia apium 8
1420	Radovan Tomković	nepoznati	u Rijeci dubrovačkoj	examina tria apium
1420	Milak Brančić iz Rijeke dubrovačke	ljudi Dabiživa Priljubovića (Radoslav Crnoljut, Vukašin Budisalić, Pribislav Stojmerlić i Bračetin Stipojević)	iz dvorišta na imanju dubrovačkih vlastelina braće Mateja i Marina Gradića u Rijeci dubrovačkoj	aluearia septem apium
1420	Radoš Milovčić i Milut Raspašić iz Brena	nepoznati	kod mlina u Brenu	examina apium quatuor
1421	Ostoja Marojević iz Šumeta	nepoznati	-	duodecim aluearia apium
1421	Milosav Pripčić iz Brena	Živko Petković	-	tria magna aluearia cum apibus
1421	Radetko Dmitrović u ime brata Vlakote	nepoznati	iz njegove kuće	aluearia quinque cum apibus et melle
1421	Živko Milaković iz Rijeke dubrovačke u ime svog oca Milaka	Radut Dabeljić, Vukas Kivilović, Radivoj Rakčić, Vrnjak Stojslavić iz Popova	-	unum aluearium apium
1421	Mileta Stojković iz Rijeke dubrovačke, čovjek braće Mateja i Marina Gradića	Vladoje Radovčić, Dobrašin Petković i Vukašin Dumović iz Površu u Popovu	-	aluearia tria apium
1421	Petko Radosalić	nepoznati	-	aluearia duo magna plena melle valloris yperperos XII

1422	Pribisav Prodašić iz Rijeke dubrovačke	Vlatko Cvjetković, Radač Radulović i njihov čovjek Milaša, a svi su ljudi kneza Grgura Nikolića	-	unum vasum plenum mellis
1422	Nikola Lukarević	neimenovani pljačkaši	u Gružu	octo lagene apium
1423	Živko Milošević iz Šumeta u svoje i u ime strica Bogete	Živko Stojsalić, Bogavac, Pavle i Milaš Radosalić	iz njegove kuće	alueariam siue samam sex apium
1424	Stanka, supruga pokojnog Radosava iz Šumeta	nepoznati	u Platu iz kuće braće Serđa i Radosava, ljudi Lampre Menčetića	unum aluear siue samum apium
1425	Radosav Klapčić, čovjek vlastelina Tome Bunića	braća Milaš i Bogeta Radosalić iz Taleži, te Ivan Stojsalić i Radelja Janječić	iz njegove kuće	quinque aluearia apium
1428	Vlatko Stojković	braća Radoman i Ivko Pribihvalović te Vukosav Krastić	u Mravinjcu	undecim mansiones apium
1428	Radašin Smilović	nepoznati	iz vrta vlastelina Marina Menčetića	duo aluearia siue duas mansiones apium
1428	Radosav Taraković	nepoznati	iz kuće u Uskoplju	sex ulista
1429	Ratko Marojević iz Zatona	nepoznati	-	duo aluearia
1429	Ratko Marković	Radosav Radikijević i njegova družina	-	tria aluearia

1432	Radič Kunčić iz Brena	Ratko, čovjek Radivoja Vraničića, Dobro Dubravčić, čovjek Dobrika Brajića, Vukša Predojević, Rakoje Pribilović, Strizoje Predojević, Dubravac, čovjek Dobrika	-	decem apiaria apium
1432	Vlatko Stanojević	nepoznati	-	decem apiaria apium
1433	Vlatko Stanojević	braća Vlatko i Miljen Orljavić, Radeta Bioković i Radač Bioković	-	decem apiaria
1433	Vlakota Hrvatinić iz Gruža	nepoznati	-	tria apiaria
1433	Medulin Slavčić	nepoznati	kod Crkve svete Venere	duo apiaria
1436	Bagko Dabojević i Bogosav Milošević	Radosav Milatović, Radovac Novaković, Radeč Novaković	kod njihove kuće	quatuor aluearia
1440	Radovan Gojsalić		kod kuće Petra Pantele	decem ulisti apium
1441	Ratko Bratošić	Mladoš Baljinović, Radosav Radikijević i braća Radosav i Ratko Stojković	-	quattuor vasa apium
1441	Mirko Drašković	nepoznati	kod Crkve svete Marije u Rožatu u Rijeci dubrovačkoj	duodecim aluearia apium plena melle et cera
1443	Dobrašin Pribilović iz Kupara	Vukašin Radosalić i Jurko Bogdanović	-	tria aluearia apium

1443	Živan Miljenović iz Rijeke dubrovačke, čovjek vlastelina Luke Bunića	Vukac i njegov sin Zagorac Vukčić	-	quinque aluarua apium in quibus erant mel et cera
1443	Boljoje Ratković zvani Baletić	nepoznati	-	quattuor aluearia apium
1444	Živko Petković iz Rijeke dubrovačke	nepoznati	iz kuće	quinque ulisce apium
1445	Radovac Vlakotić	nepoznati	u Rijeci dubrovačkoj	vasa quindecim apium
1445	Vlakota Petković	nepoznati	u Šumetu	sex vasa apium
1449	Radil Bjelojević	nepoznati	kod svetog Jakoba	vasella duodecim apium
1449	Radosav Stojsalić iz Šumeta	nepoznati	-	vasella duodecim apium
1449	Mihael Zamanjić	nepoznati	iz kuće pokojnog vlastelina Vite Rastića	quinque examina apium
1449	Boljeslava Miomanova iz Rijeke dubrovačke	Brata Milatovića, te Božidara, Bogavca i Božitka Obradovića	-	quattuor examina apium
1449	Ljepko Petković iz Obrova	nepoznati	-	quattuor vasella apium valoris ducatorum duorum
1451	Radovac Bioković iz Osojnika	ljudi hercega Stjepana Vukčića (Radič i Radoje Vuković, Radovac Novaković, Radojko Božitković, Mileč Račić, Dobrilo Milojković i Radašin Milanković)	-	duo vasa apium

1453	Dobrik Radišić iz Trnova	Božidar Budečević, vlah Kutlović	-	duo vasa apium
1455	Ostoja Priptiković	Radovan Kapičić iz Ljubača i vlah Radovan Doberković	-	tria examina apium
1459	Radonja Božidarović iz Osojnika, čovjek Mihaela Bobaljevića	Radovan Vražalitić i njegova tri brata, te izvjesni Paskač, vlah Boban i njegova družina	-	tria examina apium
1465	Vladna, supruga Ilije Ogarića iz Rijeke dubrovačke	vlasí Žurovići ljudi kneza Vladislava (braća Ljuboje i Bogdan Mirković, braća Ljuboje i Dragiša Radojević)	-	sami cum mele et apibus ... 4 ^{or} dominculas seu samos apium cum mele
1465	Jelša Radatova iz Rijeke dubrovačke	vlasí Žurovići ljudi kneza Vladislava Kosače (braća Bogdan i Ljuboje Mirković, braća Dragiša i Ljuboje Radojević, braća Stjepan i Ivan Pribilović i Dragil Bogdanović iz Slavogostića)	-	undecim domuncule apium cum mele
1465	Radinac Mirković iz Dubrovnika	Vlatko Grubačević iz Pocrnja, pod jurisdikcijom Osmanlija	'in Ubancha'	decem casulas vel samos apium cum mele
1466	Milić Radovanić iz Ljubača u Slanskom primorju	vlasí Bobani (Stjepan i Mikoč Vitković Vitasović, Krasoje Divčić i Vukić Jelić)	-	duos samos melis

1467	Ljubisava, supruga Ostoje Brajkovića zvanog Dimljić iz Pavljeg Brda u Konavlima	Vrsinjani (Vukašin i Radašin Radosalić i Radosav Ivković)	-	septem samos apium cum mele
------	--	---	---	--------------------------------

Prema prikupljenim podacima, koji nisu potpuni, ali mogu odražavati stanje na terenu, u periodu 1373-1468. bilo je 69 pljački vezanih za pčele, pri čemu je daleko veći broj pljački izvršenih na dubrovačkom području (52). Ukupno je opljačkano 410 košnica, u zaleđu 113, a na dubrovačkom području 297 košnica. Obično su u pitanju pljačke do ispod 10 košnica, dok je taj broj veći u desetak slučajeva. Dvije pljačke su sa 15 košnica, u pljački iz 1428. u Popovu je bilo u pitanju 23 košnice, dok je 24 košnice opljačkano u Srebrenici 1422.¹⁷ Očito je da su pčele sastavnim dijelom pljačkanja trgovaca pčelama i pčelinjim proizvodima, kao i uzgajivača pčela na neposrednom dubrovačkom području. Broj primjera jasno pokazuje i da je pčelarstvo bilo izuzetno razvijeno i da je isto tako i promet pčelama i pčelinjim proizvodima bio izuzetno razvijen u privrednom prometu na istočnoj jadranskoj obali. Na kopnenom dijelu dubrovačkog područja pčelarstvo je dosta dobro bilo razvijeno u Rijeci dubrovačkoj, Šumetu i Brenu (Župi dubrovačkoj).

Malo je primjera koji govore o težini ili vrijednosti košnica i meda. Uobičajeno se spominju košnice sa pčelama, a ponekad se naglašava da se radi o košnicama koje sadrže i med i vosak. Uprkos brojnim nazivima za košnice, ponekad se kaže da su u pitanju velike košnice. Tako Milosav Pripčić iz Brena podiže tužbu protiv Živka Pet-

¹⁷ “Milouaç Radosalich coram nobili et sapienti domino Rectore ser Marino Ja. de Gondola conqueriter. Eo quia die XVIII presentis mensis in Popouo sibi conbuste fuerunt XXIII mansiones apium plenas mellis et cere in maximo eius damno et nescire malefactores“ (21.11. 1428.g.), DAD, Lamenta de foris, VIII, 114; “Nouachus Vicich coram nobili et sapiente viro ser Blaxio de Sorgo honor Rectore conqueritur supra Ostoyam Pastrouich cum suis hominibus Radouaç Sdreuanouich, Radaç et Vlatchus eorum filii, Vochoxa Milinich, Metchum Craychouich, Stanixam eius fratrem. Eo quia die X marcii proxime preteriti in Sebreniza predictus accusatus rapina accepit dicto accusatori quinquaginta boues et centum octuaginta animalia parua et unum equum et omnia superlectilia sue domus valoris yperperorum centum quadraginta et viginti quatuor coppellos apium. Testes: Bogouaç Milinouich de Ombla, Bribitchus Lipopilouich homo Nouach Ochocich, Bratos Sparocich, Borchus Sanchouich, Vochascin Goiachouich“ (23.1. 1422.g.), Isto, IV, 395.

kovića februara 1421. zbog pljačke tri velike košnice.¹⁸ Februara 1418. Radosav Pribojević iz Luga priznao je da je u Šumetu opljačkao dvije košnice, ali i da je samo u jednoj bilo nešto malo meda.¹⁹ Godine 1373. u Tribimlji je opljačkano 50 libara voska.²⁰ To bi po debeloj mjeri, po kojoj se mjerio vosak u Dubrovniku (1 libra = 358 grama)²¹, bilo 17,9 kilograma voska. Jula 1420. u Trebinju je, između ostalog, ukradeno sedam ‘quingos’ meda.²² Ukoliko uzmemo da je quingos težio oko 22 kilograma, onda bi se radilo o 150 kilograma meda.²³ Novembra 1436. Vukosav Radosalić je optužio vojvodu Stjepana Vukčića Kosaču zbog pljačke, između ostalog, dva milijara meda.²⁴ Prema dubrovačkoj debeloj mjeri (1 milijar = oko 373 kilograma), radilo bi se o velikoj cifri od oko 746 kilograma meda.²⁵

Najrjeđe a svakako najinteresantnije su informacije koje govore o vrijednosti opljačkanih stvari. Tako je krajem decembra 1421. Petko Radosalić podigao tužbu protiv neimenovanih pljačkaša zbog pljačke dvije velike košnice pune meda u vri-

¹⁸ “Milosauus Pripceich de Breno coram nobili et sapiente viro domino Rectore ser Marino J. de Gradi conqueritur supra Ziuchum Petchouich. Eo quia his diebus elapsis in Breno predictus Ziuchus furto subtraxerint sibi tria magna aluearia cum apibus, quod furtum his diebus elapsis confessus fuit coram infrascriptis testibus et voluit concordium facere cum dicto accusatore dum esset Ragusii super facto predicto. Testes: Ratchus Bratusich, Stoiach Metiglauch“ (24.2. 1421.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 289v.

¹⁹ “... verum est se furatum fuisse dicta duo aluearia. Interrogatus si erant plena melle, dixit quod non, scilicet, quod in unoquoque ipsorum erat modicum de melle“ (24. 2. 1418.g.), DAD, Lamenti politici, II, 116v.

²⁰ (1.6. 1373.g.), DAD, Lamenta de foris, I, 114.

²¹ Д. Ковачевић-Којић, О извозу воска из средњовјековне Србије и Босне преко Дубровника, 145.

²² (16.7. 1420.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 215.

²³ Quingos (kvinko, kvingo) je mjera za tečnost koja je poznatija za vino, a egzistirala je u obliku velike (debele) i male (tanke) mjere. Detaljnije u: Милан Влајинац, *Речник наших старих мера у току векова, III свеска*. Београд: Српска академија наука и уметности, Посебна издања 418, Одељење друштвених наука 63, 1968, 394-396.

²⁴ “Vochossaus Radossalich coram domino Rectore ser Johane de Goze conqueritur supra voyuodam Stipanum. Eo quia dictus voyuoda Stipanus per vim accepit Vochossauo milliaria duo mellis et unum porchum. Testes: Millutinus clobuzar, Milladinus Gudelieuich, Radossaus Such, Iuanus Slipecich” (24.11. 1436.g.), DAD, Lamenta de foris, XI, 257.

²⁵ М. Влајинац, *Речник наших старих мера у току векова, III свеска*, 600-602, 614-615.

jednosti od 12 perpera.²⁶ Iz istoga bi proizlazilo da je jedna košnica puna meda vrijedila 6 perpera, odnosno 2 dukata. Ovaj primjer u ovoj cijeni skladno upotpunjuje i drugi. Naime, decembra 1449. Ljepko Petković iz Obrova podigao je tužbu protiv neimenovanih kradljivaca zbog pljačke jedne košnice vrijednosti dva dukata.²⁷ Time bismo došli do cijene košnice pčela sa medom koja bi iznosila dva dukata u prvoj polovini XV stoljeća. To je 6 perpera, odnosno 72 srebrna dubrovačka dinara. U ovakvom kontekstu broj košnica davanih na uzgoj i opljačkanih košnica na dubrovačkom području i u njegovom zaleđu dobijaju opipljiviju vrijednost.

Primjeri jasno pokazuju da je pčelarstvo na dubrovačkom području i u dubrovačkom zaleđu, kao i na hercegovačkom području tokom srednjeg vijeka bilo izuzetno razvijeno i da je imalo značajan udio u privrednoj slici šireg regiona. Isto pokazuje da je prirodni, vegetacioni ambijent bio pogodan i da su pčelinjaci (stariji nazivi: uljanik, kovanluk) bili sastavnim dijelom prosječnog gazdinstva na dubrovačkom području i u Hercegovini. Svakako su za pčele i pčelinje proizvode bili zainteresirani i predstavnici vlastele. Ilustrativan je primjer Pribisava iz Obanske, za kojeg se usputno, na jednom mjestu novembra 1433. godine kaže da je držao i uzgajao pčele za vojvodu Sandalja Hranića.²⁸

²⁶ “Petcho Radossaglich ... Eo quia die mercuri propelapsa de nocte, videlicet, in vigilia Natiuitatis domini nostri Yesu Christi propelapsis furatus sibi fuerunt alueria duo magna plena melle valloris yperperos XII, de possessione Mathey de Bizia ante ciuitatem ubi dictus Petchus accusator manet“ (26.12. 1421.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 382v.

²⁷ “Liepcho Petchouich de Obrou coram domino Rectore ser Jacobo Ju. de Sorgo fecit lamentum, dicens quod subtracta fuerunt sibi quatuor vasella apium valoris ducatorum duorum. Nescit per quem“ (23.12. 1449.g.), DAD, Lamenta de foris, XXII, 301v.

²⁸ Dokument govori o Pribislavovom sinu Bratiću Pribisaliću koji uz očevu dozvolu i jemstvo stupa u službu kod dubrovačkog vlastelina Vite Rastića: “Brathich Pribissalich cum consensu et voluntate Pribissau eius patris de villa vohata Obanzcha [ili: Obauzcha], qui Pribissaus tenet et custodit apes Sandalii, locauit se et sua opera usque ad annos tres proxime futuris ser Vite de Restis presenti conducenti dictum Brathich, promitens dictus Brathich toto dicto tempore stare et famulari cum suprascripto ser Vite et ab ipso non aufugere nec furtum facere nec facere volentibus consentire, imo res et bona dicti ser Vite saluare et custodire more boni et fidelis famuli. Et versa vice dictus ser Vita promissit suprascripto Brathich ipsum tam egrum quam sanum toto dicto tempore tenere in domo sua et ipsum pasci et nutrire et dare dicto Brathich pro eius salario et mercede dictorum annorum trium perperos duodecim et quatuor paria vestium de rassa, mutaloria, caligas, sotulares et bireta ad sufficientia ... Pro quo Bratic pro suprascriptis omnibus et singulis attendendis et obseruandis per dictum Brathich Pribissaus suprascriptus eius pater extitit plegius. Renuntiando” (26.11. 1433.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XLVIII, 3v.

Umjesto zaključka

Više je podataka koji pokazuju da su med i vosak imali izuzetan značaj u srednjem vijeku. Na svome području Dubrovčani imaju razvijeno pčelarstvo. Gotovo da svako solidnije gazdinstvo posjeduje pčelinjak sa određenim brojem košnica. Ipak, Dubrovčani nemaju dovoljno prostora, te su kao i za stoku, često primorani pčele davati na čuvanje, ispašu i uzgoj ljudima u zaleđu pod određenim ugovorom. Najčešće su u pitanju susjedno trebinjsko i područje Popovog polja. Ugovori o uzgoju podrazumijevaju podjelu meda, voska i rojeva između vlasnika i uzgajivača iz zaleđa. Košnice sa pčelama i medom često su predmet pljačke, naročito na dubrovačkom području. U periodu 1373-1468. bilo je 69 pljački vezanih za pčele, pri čemu je daleko veći broj pljački izvršenih na dubrovačkom području, njih 52 (i to u periodu 1411-1467). Ukupno je opljačkano 410 košnica, u zaleđu 113, a na dubrovačkom području 297 košnica, što samo po sebi govori o kontinuiranosti interesa pljačkaša i vrijednosti pčelinjih proizvoda na istočnoj jadranskoj obali. Oskudni primjeri pokazatelja cijene pokazuju da je vrijednost košnice pčela sa medom iznosila oko dva zlatna dukata, odnosno 72 srebrena dubrovačka dinara ■

FROM THE HISTORY OF BEEKEEPING IN THE MIDDLE AGES

(Culture and robbery of beehives, bees and honey in Ragusa
and its hinterland)

Esad Kurtović

Summary

Honey and wax were extremely important in the development of human communities during the Middle Ages. Honey was the main sweetener and wax was significant for light. Clear traces and proof of this exist in written documents concerning the Eastern Adriatic coast. Beekeeping was established and developed on the wider area of Ragusa. It can be said that every reputable household possessed an apiary with a number of beehives. The Ragusans did not have a lot of free space so they were forced, just like with other cattle, to lease out their bees to other individ-

uals in the hinterland for keeping under specific circumstances. The areas in question were mostly the neighbouring regions of Trebinje and Popovo Polje. Beekeeping contracts implied the division of honey, wax and swarms between the owner and the keeper from the hinterland. The hives with bees and honey were often a subject of robberies, especially on the Ragusan area. In the period between 1373 and 1468 there were 69 robberies connected to bees, and a significant number of these robberies, 52 in total, were executed in the Ragusan area from 1411 to 1467. Altogether 410 beehives were stolen, 113 in the hinterland, and 297 in the Ragusan area, and this is a fact which speaks of the continued interest of robbers and the value of bee products on the Eastern Adriatic coast. The scarce examples of price indicators show that the value of one beehive with honey amounted to around two golden ducats, that is 72 silver Ragusan dinars ■